

Muzeum Polskich Formacji Granicznych

<https://muzeumsg.strazgraniczna.pl/muz/formacje-ochrony-granic/rys-historyczny/1918-1939/9394,Straz-Celna-1921-1928.html>
2024-07-16, 18:32

Straż Celna 1921-1928

W miarę odbudowy państwa i stabilizacji sytuacji na zachodnich, południowych i północnych krańcach Polski, coraz większego znaczenia nabierały kwestie związane z ochroną granicy nie tylko pod względem polityczno-wojskowym, ale i celnym. Z inicjatywą powołania służby celnej wystąpił ówczesny minister skarbu, Władysław Grabski. Propozycja została rozpatrzona pozytywnie i 15.03.1921 r. Ministerstwo Skarbu wydało rozporządzenie powołujące do życia Straż Celną. Jej organizacją miał się zająć naczelny inspektor ceł Wacław Dzierzgoński, w kolejnych etapach prac pomagali mu płk Czesław Romiszewski (późniejszy starszy inspektor Straży Celnej w Dyrekcji Ceł w Warszawie) oraz starszy inspektor w poznańskiej dyrekcji Bolesław Heimrath^[1].

Proces budowy nowej formacji napotykał od samego początku na szereg trudności. Opóźnienia spowodowane były przez działania na froncie wschodnim i dopiero ich unormowanie pozwoliło na kontynuację prac nad organizacją jednostek służby celnej. W tym okresie przejściowym, granicę północną, zachodnią i południową zabezpieczały Baony Wartownicze, którym na czas formowania się Straży Celnej zmieniono zakres obowiązków i nazwę na Baony Celne^[2]. Przejmowanie odcinków granicznych zapoczątkowano w drugiej połowie 1921 r. i proces ten trwał do połowy roku następnego^[3]. Po jego zakończeniu Straż Celna stacjonowała na całej granicy z Niemcami, Wolnym Miastem Gdańskiem, Czechosłowacją i Rumunią.

Aż do momentu wejścia w życie rozporządzenia Ministra Skarbu z 29.01.1926r.^[4] Straż Celna swoje działania opierała na wydawanych doraźnie rozporządzeniach i okólnikach rządowych oraz zarządzeniach poszczególnych Dyrekcji Ceł, co powodowało różnice organizacyjne na różnych fragmentach granicy. Rozporządzenie *O organizacji Straży Celnej* zdefiniowało charakter, zadania i organizację wewnętrzną formacji. Zgodnie z założeniami Straż Celna miała być sformowana, umundurowana i uzbrojona na sposób wojskowy. Funkcjonariusze mieli pełnić służbę wzdłuż granicy. Do ich podstawowych zadań należało nadzorowanie ruchu osobowego poza przejściami granicznymi i towarowego poza urzędami celnymi, przeciwdziałanie przemytnictwu, strzeżenie nienaruszalności znaków i urządzeń granicznych. Poza zadaniami związanymi bezpośrednio z ochroną granicy, na Straży Celnej spoczywał obowiązek współdziałania z wojskiem w przypadkach zagrożenia bezpieczeństwa państwa, a z urzędami cywilnymi w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa publicznego w oparciu o specjalne przepisy regulujące wzajemne współdziałanie. Oprócz tego funkcjonariusze wykonywali zadania związane ze ściganiem przestępstw skarbowych i celnych, służbą wartowniczą, konwojową i pomocniczą przy urzędach celnych^[5].

Straż Celna została wkomponowana w istniejący system skarbowo- celny, który opierał się na okręgowych Dyrekcjach Ceł (z siedzibami w: Warszawie, Poznaniu, Mysłowicach, Lwowie, Wilnie i Gdańsku). Każda z dyrekcji zarządzała powierzonym odcinkiem, organizując na jego terenie sieć urzędów celnych (ich liczba wahała się od 220 do 260). Sama struktura organizacyjna Straży Celnej nie była skomplikowana i opierała się na Inspektoratach Granicznych, komisariatach i placówkach. Nieco problematyczny był z kolei podział kompetencji i zależność służbowa w ramach całego systemu skarbowo- celnego. Dyrekcje Ceł oraz Naczelny Inspektorat Straży Celnej (NISC), powołany do pomocy przy sprawowaniu zarządu nad Strażą Celną, podlegały Departamentowi Ceł w Ministerstwie Skarbu. Drugim organem wspomagającym kierownictwo nad jednostkami Straży Celnej był starszy inspektor podległy dyrektorowi Dyrekcji Ceł, właściwej dla danego obszaru. Kierowników Inspektoratów Granicznych mianował Minister Skarbu, a kierowników komisariatów i placówek – dyrektor Dyrekcji Ceł. Najsilniej Straż Celna związana była właśnie z Dyrekcjami Ceł. Każda z nich, na swoim terenie, przejęła bezpośrednie kierownictwo nad ochroną granicy i organizacją Straży Celnej [6]. Dwa wydziały Dyrekcji Ceł miały w swoich kompetencjach zagadnienia związane z funkcjonowaniem tej formacji. Sprawami służby granicznej zajmował się wydział administracyjny, a sprawami celnymi wydział postępowania celnego [7]. Tak więc Korpus Straży Celnej miał przełożonych, którzy nie wchodzili bezpośrednio w jego skład osobowy. Ani NISC, ani starsi inspektorzy przy Dyrekcjach Ceł nie byli przełożonymi jednostek Straży Celnej w dosłownym znaczeniu tego słowa. Nie mogły spełniać kierowniczej roli w stosunku do Inspektoratów Granicznych, komisariatów i placówek granicznych, ich zadaniem było ogólne nadzorowanie pracy i czuwanie nad prawidłowym wykonywaniem wszelkich przepisów i zarządzeń władz celnych i skarbowych dotyczących ochrony celnej granicy [8]. Cała struktura wzorowana była na austriackiej straży skarbowej, której model nie do końca sprawdzał się w warunkach polskich.

Chaos w systemie ochrony granic panował nie tylko w zarządzaniu Strażą Celną, ale też w podziale terytorialnym granic Polski na odcinki podległe pod dane Dyrekcje Ceł. Taka sytuacja nie sprzyjała zabezpieczeniu granicy. Dyrekcja Ceł w Wilnie nadzorowała niewielki fragment granicy z Prusami Wschodnimi na Suwalszczyźnie (obwód dawnej guberni suwalskiej); Dyrekcja Ceł w Warszawie zarządzała dwoma odcinkami, jeden znajdował się na granicy z Prusami Wschodnimi (od Rajgrodu do Mławy), drugi na Śląsku w okolicach Wielunia. Z kolei Poznańska Dyrekcja Ceł administrowała bardzo długim odcinkiem, rozciągającym się na pozostałą część granicy z Prusami Wschodnimi, Wolnym Miastem Gdańskiem, dalej wzdłuż granicy morskiej, z Niemcami aż do Śląska. Niewielki odcinek był pod zarządem Dyrekcji Ceł w Mysłowicach (województwo śląskie), ochrona granicy południowej kierowana była z Dyrekcji Ceł we Lwowie.

Rozporządzenie Ministra Skarbu z 30.06.1927 r. wprowadzało nową organizację Straży Celnej, zarówno pod względem strukturalnym jak i terytorialnym. NISC został bezpośrednio podporządkowany Ministrowi Skarbu i przejął w całości zarząd nad jednostkami Straży Celnej. Do jego zadań należało kierowanie pracami organizacyjnymi, wyszkoleniem,

zaopatrzeniem funkcjonariuszy w środki potrzebne do pełnienia służby. Ponadto do niego należał nadzór nad działaniami operacyjnymi. Nowopowstałe Inspektoraty Okręgowe podlegały z kolei w prostej linii NISC. Jednostkami niższego szczebla pozostały Inspektoraty Graniczne, komisariaty i placówki.

Reforma organizacyjna Straży Celnej wyodrębniła Straż Celną i ukształtowała ją na samodzielną jednostkę z logiczną strukturą, przejrzystym podziałem kompetencji i władną do zarządzania swoimi jednostkami. Całkowicie zniesiono funkcje kierownicze dyrektorów Dyrekcji Ceł nad jednostkami Straży Celnej, przekazując uprawnienia rozkazodawcze do Inspektoratów Okręgowych [9]. Model zarządzania podległymi sobie na danym terenie jednostkami pozostał, ale wszystkie funkcje pozostawały odtąd w obrębie jednej formacji.

W wyniku reorganizacji powołano wspomniane już Inspektoraty Okręgowe i Inspektoraty Graniczne w następujących miejscowościach:

Mazowiecki I.O.	Pomorski I.O.	Wielkopolski I.O.	Śląski I.O.	Małopolski I.O.
z siedzibą w:				
Ciechanowie	Czersku	Poznaniu	Katowicach	Sanoku
Inspektoraty Graniczne				
Chorzele Działdowo Grajewo Grudziądz	Chojnice Gniew Kościerzyna	Chodzież Leszno Międzychód	Cieszyn Pańniki Praszka Rybnik Tarnowskie Góry	Dolina Worochta Żywiec

Spod kompetencji Straży Celnej wyłączono całkowicie obszar Dyrekcji Ceł w Wilnie oraz część obszaru Dyrekcji Ceł we Lwowie, które włączono pod zarząd Korpusu Ochrony Pogranicza.

Pierwszym naczelnym inspektorem Straży Celnej był gen. dyw. Januariusz Cichowicz, którego zastąpił 31.05.1927 r. płk Stefan Paślawski.

Straż Celna została przekształcona w Straż Graniczną rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej o Straży Granicznej z dnia 22.03.1928 r. [10]

Bibliografia:

Dziennik Ustaw, nr 18, 1926

Dziennik Ustaw, nr 37, 1928

Dominiczak H., *Granica polsko-niemiecka 1919-1939*, Warszawa 1975

Kula H.M., *Polska Straż Graniczna w latach 1928-1939*, Warszawa 1994

Paślawski S., *Straż Graniczna i walka z nadużyciami celnymi*, Warszawa 1928

- [1] H. Dominiczak, Granica polsko-niemiecka 1919-1939, Warszawa 1975, s. 126.
- [2] Dnia 28.01.1921r. do dyspozycji Ministerstwa Skarbu zostało przekazanych 21 Baonów Wartowniczych, przemianowanych na Baony Celne nr 1-21, dodatkowo 13.06.1921 r. Ministerstwo Spraw Wojskowych dołożyło kolejne bataliony etapowe i wartownicze, przez co liczba Baonów Celnych wzrosła do 33. (J. Prochwicz, Z. Kępa, ABC formacji granicznych II Rzeczypospolitej, Problemy Ochrony Granic, nr 24, 2003, s. 14.)
- [3] H. Dominiczak, Granica..., s. 129.
- [4] Dziennik Ustaw, nr 18, poz. 106, 1926 r.
- [5] ASG/SC/5.
- [6] H.M. Kula, Polska Straż Graniczna w latach 1928-1939, Warszawa 1994, s. 28.
- [7] H. Dominiczak, Granica..., s. 128.
- [8] Tamże, s. 130.
- [9] Tamże s. 134.
- [10] Dziennik Ustaw nr 37, 1928 r.